

*Кідна Н.В., аспірант кафедри  
кримінології та кримінально-  
виконавчого права Національної  
академії внутрішніх справ*

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ  
НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ: ЗАРУБІЖНИЙ  
ДОСВІД**

З метою формування уявлення про ефективну модель системи ресоціалізації засуджених неповнолітніх доцільним було б розглянути досвід окремих країн. Нажаль, останнім часом звернення до зарубіжного досвіду характеризується або «...запозиченням термінів, назв, підходів...»[1;7] та механічному втіленню до вітчизняної системи окремих елементів, або повним його запереченням через неподібність правових систем реагування на злочинність неповнолітніх, а іноді й апелюванням до невдалого досвіду в роботі з неповнолітніми (наприклад, у Франції). На наш погляд, не зважаючи на відмінності у підходах до ресоціалізації, доцільно звернути увагу на сутність ресоціалізації, зокрема її організаційно-правові основи.

Такий підхід дозволить виявити характеристики ресоціалізації, врахування яких допоможуть при формуванні в Україні цілісної, комплексної державної політики реагування на правопорушення неповнолітніх в аспекті їх ресоціалізації.

Розвиток пенітенціарної теорії та практики характеризується протистоянням прибічників репресивного підходу (репресивної моделі) до проблем виконання кримінального покарання в виді позбавлення волі та

прибічників гуманістичного підходу, який перш за все ґрунтувався на принципі можливості та необхідності ресоціалізації злочинців. Такий підхід дозволяє виявити деякі різновиди моделі ресоціалізації, які є характерними для різних країн та виокремити їх особливості. При цьому, незважаючи на наявність загальних спільних рис тієї чи іншої правової системи, класифікація моделей ресоціалізації не завжди обумовлена загальновизнаним поділом правових систем.

В організаційно-правовому та змістовному аспектах ресоціалізації в різних країнах перш за все залежить від наявності ювенальної юстиції або загального кримінального правосуддя стосовно неповнолітніх.

Ефективність ресоціалізації в межах систем ювенальної юстиції визначається сукупністю характеристик: залучення спеціальних служб, що здійснюють ресоціалізацію, до роботи з неповнолітніми на початкових стадіях; оперативність впливу на несприятливу ситуацію, що склалася в родині неповнолітнього; послідовність та індивідуалізація роботи залежно від поведінки неповнолітнього; варіативність дій, методик, технологій, а також допоміжних структур, що можуть бути включені до процесу ресоціалізації.

Системи ресоціалізації, що існують, характеризуються також інституціоналізацією «закритих» установ для неповнолітніх або відмовою від таких спеціальних установ. В деяких країнах організовані спеціальні закриті установи для підлітків-правопорушників (США, Канада, Франція), інші стрімко відмовляються від них, відкриваючи центри денного перебування, службами пробації, комплексною допомогою родині підлітка тощо (країни Скандинавії, Нідерланди, Німеччина) [1; 40].

Залежно від включення системи ресоціалізації та/або до системи ювенальної юстиції або до системи кримінального правосуддя, або до системи соціальної допомоги можна виокремити чотири типи систем ресоціалізації.

Перший тип - юридичні процедури юстиції для неповнолітніх та молоді подібні до загального процесу кримінального правосуддя, а ресоціалізація співвідноситься із основними тенденціями соціальної політики (Нідерланди, Німеччина, Велика Британія).

Другий тип - правові механізми ювенальної юстиції співвідносяться із загальними процедурами кримінального правосуддя, але соціальні сервіси для неповнолітніх засуджених виокремлені в єдину систему служб (США, Канада, Японія).

Третій тип - система служб ресоціалізації вбудована до системи соціального захисту (Італія) або до системи ювенальної юстиції у тісному взаємозв'язку із службою соціального захисту (Франція).

Четвертий тип - ювенальна юстиція виокремлено і від системи кримінального правосуддя, і від системи соціальної допомоги: для засуджених розробляються спеціальні програми (Польща, Нова Зеландія, Румунія).

Залежно від правової (законодавчої) регламентації ресоціалізації можна виокремити країни:

а) законодавство яких прямо закріплює мету ресоціалізації засуджених (Кримінальний кодекс штату Техас, стаття 102 [2;57]; кримінальне процесуальне законодавство Франції містить окремі норми з положеннями про ресоціалізацію, наприклад, при умовному звільненні, більш детально регламентовані положення ресоціалізації стосовно неповнолітніх; Кримінальний виконавчий кодекс Німеччини закріплює завдання системи виконання покарань, основою яких є ресоціалізація засуджених [3; 7];

б) в законодавстві яких ресоціалізація прямо не закріплена, але впливає із загальної політики держави: так, наприклад, кінцевим результатом виправлення засудженого в Англії є його ресоціалізація, що й визначає основні напрями реформ в країні; ресоціалізація є головною темою діяльності пенітенціарної системи США; кримінальне законодавство Голландії закріплює необхідність індивідуалізації підходу до засудженого при визначенні виду виправної установи, зокрема з врахуванням можливостей для реабілітації засудженого [4].

Таким чином, в країнах, де ресоціалізація закріплена законодавчо, можливе єдине розуміння цього процесу та ефективне співробітництво різних служб. В інших країнах, де відсутня законодавча інтерпретація даного поняття, суспільство, представники різних служб керуються різними підходами до визначення ресоціалізації (Нідерланди, Італія), що викликає невизначеність критеріїв її ефективності, а також може породжувати конфлікти при взаємодії різних служб.

Сучасні моделі ресоціалізації мають безпосереднє відношення до системи виконання покарань, однак існують відмінності в системі організації взаємодії з пенітенціарною системою щодо здійснення ресоціалізації. Тому можна виокремити:

а) країни, де існує відносно самостійна система ресоціалізації засуджених (наприклад, у Франції з 2006 року ресоціалізацію, зокрема і в тюрмах, здійснюють вихователі Судового захисту молоді, які не належать до пенітенціарних співробітників);

б) країни, в яких ресоціалізацію здійснюють як соціальні співробітники пенітенціарної системи, так й громадські соціальні працівники (ФРН);

в) країни, в яких залучення засуджених до участі в спеціально розроблених індивідуальних (та/або групових) програмах їх ресоціалізації може бути умовою їх умовно-дострокового звільнення (США), план ресоціалізації засудженого включений до переліку документів, які необхідні для вирішення питання про умовне звільнення (Бельгія).

Наявність в окремих країнах поруч із системою покарань так званих заходів безпеки, метою яких є ресоціалізація засудженого, дозволяє виокремити певну специфіку таких систем:

- у Франції використання заходів безпеки здійснюється паралельно із системою покарань, крім того, засуджений користується допомогою, метою якої також є ресоціалізацію;

- використання одночасно з покаранням заходів безпеки, що спрямовані на соціальну реабілітацію засуджених, характерно для США.

Стадія ресоціалізації в багатьох країнах забезпечується службою пробації, яка може реалізувати одну з наступних моделей:

- просоціальну, коли співробітник виконує функції соціального працівника, взаємодіє із родиною засудженого, а також самим засудженим (Німеччина, Нідерланди, Франція);

- нагляду, за якою співробітник контролює особу, що звільнилася від відбування покарання (або умовно засудженого), його поведінку відповідно до умов звільнення (вироку) (Велика Британія, США).

Таким чином, системи реагування на правопорушення, що вчинені неповнолітніми в різних країнах різняться, не існує єдиної, абсолютної моделі. Єдиним підґрунтям, який об'єднує різні системи, є міжнародні стандарти поведінки з неповнолітніми правопорушниками. Однак їх сприйняття через національне законодавство веде до формування системи ресоціалізації, що характеризується притаманними лише їй рисами (що визначається, зокрема, і пенітенціарною моделлю, тобто типом пенітенціарної системи, особливості якої обумовлені об'єктивними (соціально-економічними) та суб'єктивними (гносеологічними) факторами в певний період часу).

Список використаних джерел:

1. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт., - М. 2007;
2. Уголовный кодекс штата Техас /науч. ред. и предисл. И.Д. Козочкина., СПб., 2006;
3. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ: (социально-психологический аспект): учеб. пособие. / Н.А. Андреев и др., - М., 2001;
4. Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия) : учеб. пособие. - М., 1997.